

مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در گفتمان مقاومت با تأکید بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

علی اصغر یاریاب^۱، جبار شجاعی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق ع، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار گروه جامعه‌شناسی سیاسی دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق ع، تهران، ایران

چکیده

ایثار و شهادت، به عنوان یک فرهنگ متعالی در زمره عالی‌ترین مفاهیم الهی و نتیجه والاترین ارزش‌هایی است که یک انسان متعهد می‌تواند به آن مقام دست یابد. این مفهوم اثرگذار و حرکت آفرین قادر است تا فضای یک جامعه را به صورت گسترده تحت تأثیر قرار دهد و موجبات پویایی جامعه را در مسیر پیشرفت و تعالی فراهم نماید. فرهنگ پربار ایثار و شهادت در گستره جهان بینی توحیدی از چنان جلوه‌های ممتازی برخوردار است که فرآیند این تأثیر در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی به خوبی قابل مشاهده است. شهادت از جمله شاخصه‌ها و حقایق قرآنی است که در زبان قرآن و اهل بیت (ع) و مقام معظم رهبری به عنوان گزینش مرگ سرخ متکی بر شناخت و آگاهی و آزادی و اختیار در مبارزه علیه موانع تکامل و خطوط انحرافی و طاغوتی به شمار می‌آید که در این گزینش، مجاهد با منطق و شعور و بیداری و بینایی و حضور خود انتخاب می‌کند و حیات طیبه یک ملت و تاریخ را رقم می‌زند. امروزه در جبهه جنگ نرم با این فرهنگ می‌توان در مقابل تهاجمات دشمنان ایستادگی کرد. یافته‌ها و دستاوردهای تاریخی از صدر اسلام تاکنون، مؤید این واقعیت است که فرهنگ شهادت طلبی همواره به عنوان کارآمدترین و مؤثرترین عنصر در پیشبرد اهداف و ارزش‌ها مطرح بوده است.

واژه‌های کلیدی: ایثار، شهادت، جهاد، ارزش‌های الهی، مقام معظم رهبری.

مقدمه

ایثار و شهادت، دو محور اساسی در فرهنگ اسلامی بوده و این فرهنگ، باعث بقای اسلام و نظام اسلامی است. مجاهدت، فداکاری، ایثار و در نهایت فرهنگ ایثار و شهادت، راهی برای رسیدن به آرمان‌ها و آرزوها بوده که از متن اسلام ناب به ما رسیده است. (قربانی، ۱۳۹۴: ۳۰) این روحیه و فرهنگ می‌تواند، انسان‌ها را در میادین گوناگون و در تمامی ناملایمات و سختی‌ها حفظ کند به ویژه این فرهنگ در زمان ما ارزش مضاعفی دارد، به طوری که این فرهنگ در کنار سایر آموزه‌های دینی نقش مهمی در رشد و تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه ما دارد. (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۹) علت آن هم این است که امروز دشمنان اسلام نسبت به طول تاریخ مجهز و آماده تر شده‌اند. در این بین فرهنگ ایثار و شهادت به عناوین مختلف بارها در کلام مقام معظم رهبری تکرار شده، به ویژه در سال‌های اخیر، که بیانگر بیشتر شدن اهمیت و ارزش آن در انقلاب اسلامی ایران است. (ملکی و حاتمی، ۱۳۹۵: ۹۰) از آنجا که کشور ایران به مدت هشت سال درگیر جنگ تحمیلی با عراق بود، ارزش ایثار و فداکاری، در رفتار ایثار و شهادت جلوه‌گر شد. بسیاری از جوانان در طول سال‌ها برای دفاع از مرز و بوم به جبهه‌ها شتافتند و در این راه جان خود را از دست دادند. ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون مورد تجربه ملت ایران بوده و با حفظ این روحیه این ملت در مقابله‌های نابرابر موفق به پیروزی شده است. فرهنگ ایثار و شهادت که همان روحیه شهادت طلبی است عبارتست از؛ تمامی آثار باقی مانده از شهداء درباره شهید و شهادت، اعم از آثار غیر مادی (معنوی) مثل باورها، انگیزه‌ها، اعتقادات، اهداف، خلیقات، رفتارها، آگاهی‌ها، آداب و اعمالی که موجب وصول انسان به عالی‌ترین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می‌گردد و نیز آثار مادی که عبارتست از تربت پاک شهید، وسایل شخصی، لباس شهداء، اسامی خیابان‌ها، مراسم مربوط به شهداء، موزه شهداء، آثار مکتوب، وصیت نامه‌ها و هر چیزی که قابل مشاهده و لمس بوده و یادآور شهید باشد. بر اساس آنچه ذکر گردید، گسترش فرهنگ ایثار و شهادت باعث افزایش روحیه تعاون و همکاری میان مردم و عزت و عظمت جوامع اسلامی از بین جوامع انسانی می‌شود و تنها در این صورت است که جامعه به سعادت به معنای تمام و کمال خود دست می‌یابد. در این صورت فرد هم نمادهای مادی کار خود را در جامعه می‌بیند و هم نمادهای معنوی آن را؛ و هم آن را در وجود خود احساس کرده و به آرامش می‌رسد و هم می‌داند که این فعالیت در جایی در محضر خدا ثبت می‌شود. (شاه نوروزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۵) لزوم توجه به فرهنگ ایثار و شهادت و همچنین ترویج آن در جامعه و مشاهده آثار و کارکردهای مثبت آن درگرو داشتن باور عمیق و اندیشه بلند است و می‌بایست چنین تفکری را با ساز و کارهای مناسب به صورت عمیق در بین مردم نهادینه ساخت. بنابراین در این پژوهش، مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در گفتمان مقاومت با تأکید بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- مفهوم ایثار و شهادت

ایثار به مفهوم عطا کردن و دیگری را بر خود ترجیح دادن و بهترین کرامت اخلاقی برای انسان‌ها و بالاترین نیکی‌ها است. در مفهوم ایثار، به عبارتی مانند برگزیدن، اختیار کردن، اکرام نمودن و تفضیل دادن بر می‌خوریم. ایثار عبارتست از مقدم داشتن دیگری بر خود در رساندن منفعت و دفع زیان، نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. در معنی اصطلاحی نیز ایثار بدان معنی است که آدمی از روی قصد و نیت خیر، غیر را بر خود اختیار کند و او را بر خویشتن برگزیند.

شهید یا جان‌باخته کلمه عربی است از ریشه (ش-ه-د) مصدر «شهاده» به معنای شاهد و حاضر بودن و گواهی دادن کسی است که برای طرفداری، نپذیرفتن، زهد آزار، شکنجه می‌بیند یا از دنیا می‌رود تا از باوری پشتیبانی کند یا خواسته گروهی بیرونی را برآورد. تعریف شهادت در متون اسلامی گوناگون است: به معنای کشته شدن در راه خدا است. در اسلام شهید به کسی گفته می‌شود که جان خود را در راه خدا فدا کند.

۲- مبانی قرآنی فرهنگ ایثار و شهادت

قرآن کریم آیات متعددی درباره چرایی، آثار و فضائل «جهاد و شهادت» در راه خدا ذکر می‌فرماید. مواردی چون حیات و زنده بودن شهیدان، نائل شدن به رحمت و مغفرت الهی، بخشش گناهان شهید و داخل شدن در بهشت. در قرآن کریم بیش از ۱۵۰ مورد از کلمه شهید یا هم خانواده آن یاد شده که در معانی متفاوتی چون شاهد، گواه و ناظر آمده است، گرچه در برخی از آیات به اخص معنی و منظور ما یعنی همان مفهوم کشته در راه خدا به کار رفته است. کلمات «شهید»، «شاهد» و «شهداء» در قرآن کریم ۷۲ بار آمده است؛ یعنی به اندازه شهادی کربلا. در آیتی چند از قرآن، خداوند متعال از ارزش شهادت طلبی سخن گفته است و همه مؤمنان به ویژه معصومان(ع) را به این راه دعوت نموده است. برخی از این آیات از این قرارند:

۱- «و لا تحسبن الذين قُتِلُوا في سبيل الله أمواتاً بل أحياء عند ربهم يُرزقون» البته نپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده به حیات ابدی شدند و در نزد خدا متنعم خواهند بود. (۱۶۹/آل عمران)

۲- «و لئن قُتِلْتُمْ في سبيل الله أو مِتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ من الله و رحمةٌ خيرٌ ممَّا يجمعون» اگر در راه خدا کشته شده یا بمیرید، در آن جهان به آمرزش و رحمت خدا نائل شوید و آن بهتر از هر چیزی است که برای خود فراهم توان آورد. (۱۵۷/آل عمران)

۳- «و من يُقاتل في سبيل الله فَيُقْتَلْ أو يُغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجراً عظيماً» ... و هر کس در جهان به راه خدا کشته شد یا فاتح گردید، به زودی به او اجر عظیم خواهیم داد. (۷۴/نساء)

همچنین سنت شهادت و شهادت طلبی، به عنوان یک سنت مقدس و جاودان در سیره اهل بیت(ع) نیز همواره برقرار بوده است. با نگاهی کوتاه و مجمل به رویه این بزرگواران، می‌توان مدعای فوق را ثابت نمود. پیامبر اکرم (ص)، امیرالمؤمنین(ع)، حضرت زهرا(س) و و امام حسین (ع) به خاطر مصالح روزگار و موقعیت ایجاد شده، به صورت علنی به استقبال شهادت رفته و بقیه معصومان(ع) هم بنا بر مصالح موجود و انزوای شدید هر چند به صورت علنی به استقبال شهادت نرفتند، اما سیره شهادت طلبانه آن‌ها ولو به صورت غیر علنی بر وجود سنت شهادت طلبی در سیره اهل بیت (ع) صحه می‌گذارد. در هر حال باید گفت که سنت شهادت طلبی در سیره عملی تمام معصومان(ع) نهادینه شده بود.

۳- مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت

مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت، از ویژگی‌های اخلاقی و سیره عملی امام حسین (ع) است و در جریان حماسه عاشورا، شواهدی دال بر آن وجود دارد. این مؤلفه‌ها عبارتند از: ایمان به خدا، توکل به خدا، محاسبه نفس، ترجیح منافع نظام بر منافع شخصی، خدمتگزاری، مردم‌داری، استقامت در راه رسیدن به هدف، ذلت‌گریزی، نترسیدن از مرگ، ساده زیستی، انصاف، خطرپذیری، انتقادپذیری، عدم دنیاپرستی، قانع بودن، وطن‌پرستی، رعایت نظم در امور، اعتماد به نفس بالا، انجام وظیفه و مسئولیت، احسان و نیکوکاری، پرکاری و کم حرفی، تواضع و فروتنی، تدبیر و چاره‌اندیشی، خوشرویی و مهربانی، آرامش و طمأنینه، صبر در برابر بلا، راضی به رضای الهی، اهمیت به کار و تلاش، ارتباط شهید با زنده‌ها، وفای به عهد، گره‌گشائی، عبادت، برنامه ریزی، قدردانی، هوشیاری و آینده‌نگری. بنابراین فرهنگ ایثار و شهادت شامل مؤلفه‌های رفتاری متعددی است که در این مقاله، تعدادی از مؤلفه‌های رفتاری فرهنگ ایثار و شهادت، در دو گروه مؤلفه‌های رفتار فردی و رفتار جمعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱- مؤلفه‌های رفتار فردی ایثار و شهادت

این مؤلفه‌ها عبارتند از: ۱) خدامحوری ۲) زهد ۳) تسلیم و رضا ۴) بندگی و عبادت پیشگی ۵) نظم و انضباط ۶) علم‌اندوزی و آگاهی طلبی

۳-۱-۱- خدامحوری

اگر عظمت الهی در دل آدمی جلوه کند، انسان به معرفتی نائل می‌گردد که به صورت خداپرستی و عدم ترس و واهمه از غیرخدا جلوه می‌کند. در نتیجه، جز در برابر خدا سر تسلیم فرود نمی‌آورد و در هر شرایطی، استوار و شکرگذار خواهد بود.

خدا ترسی در دین، به عنوان یک اصل اساسی مطرح شده است. در قیام کربلا، امام حسین (ع) و همه اصحاب ایشان در تمام لحظات متوجه خدا بودند و حضور آنان در کنار امام، قیام برای خدا بود. در مکتب امام حسین (ع) بالاترین معرفت، درک عظمت حق و خدا ترسی است.

۳-۱-۲- زهد

زهد، مبنایی ترین اصل در سیره رسول خدا (ص) است و نه تنها در سیره فردی، بلکه در همه ابعاد خانوادگی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و اقتصادی متجلی بود. زهد در باطن مناسبات انسانی باید حضور داشته باشد و فقدان آن، همه کجی ها و ناراستی ها را در ابعاد مختلف به وجود می آورد. بدون زهد حقیقی سیر به سوی کمال میسر نمی شود و هیچ توشه ای مانند زهد در این مسیر به انسان یاری نمی رساند. زهد راه بندگی و معرفت خدا را می گشاید و تا این راه گشوده نشود، کسی به سعادت حقیقی دست نمی یابد، چنانکه پیشوای زاهدان علی (ع) فرموده است: علم و دانش تو را به آنچه خداوند فرمان داده است، راه می نماید و زهد و ترک دنیا، راه به سوی آن را برایت هموار و آسان می کند. (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۳: ۲۱۵ و ۲۱۶)

۳-۱-۳- تسلیم و رضا

مقام رضا از بالاترین مراتب بندگی در برابر خداوند و راضی بودن به رضای الهی است و رضای خلق را در رضای خالق فدا کردن. این حالت معنوی، به انسان صبر و اطمینان خاطر می دهد و روحیه ایستادگی و مقاومت را در او می افزاید و نشانه کمال ایمان و توحید نیز هست. حضرت امام حسین (ع) در برابر اراده خدا، هر چه که بود؛ خواه پیروزی و خواه شکست، سر تسلیم فرود می آورد و آن را خیری از جانب خداوند می دانست و می فرمود: امیدوارم آنچه خدا برای ما خواسته است، خیر باشد، چه کشته شویم و چه پیروز. چنانچه در وداع آخر روز عاشورا، اهل بیت و خواهر خود را به قضای الهی و تسلیم در برابر تقدیر الهی دعوت فرمود و به دخترش سکینه (ع) فرمود: بر قضای الهی صبور باش و زبان بر شکایت مگشای، دنیا فانی است و آخرت باقی. در روایت دیگری آمده است که چنین توصیه فرمود: آماده بلا باشید ... خداوند در عوض این بلا، انواع نعمت ها و کرامت ها را به شما عنایت می فرماید. پس زبان به شکایت مگشایید که قدر و ارزش شما را کم کند. (بهشتی، ۱۳۸۲: ۶۶-۶۸)

۳-۱-۴- بندگی و عبادت پیشگی

دعا و عبادت، زیباترین حالت روحی و از نظر قرآن مجید، هدف نهایی آفرینش محسوب می شود. نیایش امام حسین (ع) در دعای عرفه، بر اساس معرفتی کامل به حق، نشان می دهد که جایگاه عبادت پیشگی در مکتب امام حسین چگونه جایگاهی است، به طوری که نیایش و پرستش خالصانه، از ویژگی های همیشگی امام و یاران فداکار او بود.

۳-۱-۵- نظم و انضباط

همه امور در حماسه عاشورا، با برنامه ریزی و با نظم دقیقی انجام می‌گرفت. هرکدام از یاران امام که می‌خواستند به میدان جنگ بروند و به جنگ با دشمن بپردازند، از امام (ع) اجازه نبرد می‌خواستند و به طرز مؤدبانه‌ای خدمت امام می‌رسیدند. وقتی مسلم بن عقیل که مأمور رساندن نامه‌ها بود، راه را گم کرد و از امام حسین (ع) خواست که استعفای او را بپذیرد و او را از انجام این کار معاف دارد و شخص دیگری را به جای او بگمارد، امام با قاطعیت استعفای او را نپذیرفت و فرمود بیم آن دارم که استعفای تو از روی ترس باشد. این برخورد قاطعانه امام در ارتش‌های منظم امروزی نیز اعمال می‌شود و استعفای افراد نظامی را در جنگ نمی‌پذیرند. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۴: ۴۳-۴۴)

۳-۱-۶- علم‌اندوزی و آگاهی طلبی

در اسلام، غیر از انجام واجبات و ترک محرمات، اندوختن علم بر مسلمانان فرض دانسته شده است. امام حسین (ع) همچنین از علم و بینش عمیق اجتماعی برخوردار بود و انحراف جامعه اسلامی را به خوبی درک می‌کرد و می‌دانست اگر این انحراف امتداد پیدا کند، چیزی از اسلام باقی نمی‌ماند. این شناخت از طرفی، آن حضرت (ع) را مورد توجه مسلمانان قرار داده بود و کشته شدن او همانند کشته شدن یک فرد عادی تلقی نمی‌گردید و از طرف دیگر برای امام (ع) مسئولیت ساز بود؛ یعنی امام حسین (ع) نمی‌توانست بنشیند و شاهد نابودی قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) باشد؛ پس علم و آگاهی امام (ع) در پیدایش حادثه عاشورا مؤثر بوده است. علاوه بر آن، بینش اجتماعی ایشان در حین حماسه عاشورا نیز تأثیرگذار بود. امام حسین (ع) با علم و آگاهی از تحولات و با اشراف بر شرایط اجتماعی، با پذیرش شخصی مثل حر، نتیجه قیامش را که همانا حفظ اسلام و نجات مسلمانان بود مشاهده می‌کرد. (عبدالمحمدی، ۱۳۸۳: ۲۸۴)

۳-۲- مؤلفه‌های رفتار جمعی ایثار و شهادت

فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان فرهنگی غنی که مؤلفه‌های رفتار جمعی مثبتی را در بر می‌گیرد، با انسجام بخشی و ایجاد مشارکت و همکاری و همچنین با نظارت همگانی و نگرانی در مسائل عمومی، گام مؤثری در افزایش سرمایه اجتماعی بر می‌دارد. (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۸) این مؤلفه‌ها عبارتند از: (۱) ارشاد (۲) حسن سلوک با مردم (۳) اخوت ایمانی (۴) عزت (۵) تولی و تبری (۶) صبر

۳-۲-۱- ارشاد

یکی از ویژگی‌های بارز و برجسته در امام حسین (ع) که ایشان در هر لحظه به آن توجه داشتند، هدایت و ارشاد مردم است. همان ویژگی که خداوند آن را مختص انبیای الهی و ائمه قرار داده است. امام حسین نیز از منظر قرآن جزو هادیان الهی و راهنمایان هدایت است. تمام اعمال، رفتار و سکنت آن حضرت از لحظه تولد تا شهادت حتی پس از آن، بر ارشاد و هدایت مردم قرار گرفته است. دلیل این ادعا را می‌توان در سیره و رفتار امام حسین و حدیث نبوی مشاهده کرد که در مورد آن حضرت فرمود: ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه. گفتگو و مناظره با دیگران بر اساس منطق به همراه خیرخواهی به منظور حفظ عزت جامعه اسلامی و نیز افشای توطئه و جنایت مخالفان دین و اهل بیت (ع) و همچنین تبیین حق، از نکات بارز در سیره و قیام حسینی است.

۳-۲-۲- حسن سلوک با مردم

حسن خلق در واقع مربوط به فضایل نفسانی از قبیل عدالت، شجاعت، تواضع، جود، فداکاری و ایثار، سلامت نفس و ... می‌باشد. امام حسین (ع) بنا بر ضرورت و نیاز زمانه، تأکیدی ویژه بر احیای سنت محبت و مهربانی داشت و در حکم فرهنگ نوینی برای جامعه خشونت زده آن زمان بود. اظهار محبت، تنها منحصر به خویشاوندان و افراد خویش نبود؛ بلکه نسبت به دیگران نیز جریان می‌یافت. حتی در طول حرکت و نهضت عاشورا نیز به گونه‌ای پررنگ ادامه داشت. رفتار محبت آمیز امام با خاندانش حتی در روز عاشورا در گرماگرم نبرد نیز ترک نمی‌شود. رفتار ایشان با زنان و کودکان، از چنان لطافتی برخوردار بود که نمی‌توان برای آن نظیری آورد.

۳-۲-۳- اخوت ایمانی

از زیباترین جلوه‌های عملی ایمان که ظهور و بروز می‌کند، پیوند روح‌ها و اتصال جان‌هاست. با تحقق اخوت ایمانی، یکدلی و یکرنگی ایجاد شده، گرمای حاصل از فاصله‌های بی‌معنای نژادی و اجتماعی را ذوب می‌سازد و وحدتی اصیل و حقیقی میان اجزای جامعه ایجاد می‌کند و زندگی اجتماعی معنای انسانی می‌یابد. امام حسین (ع) علاوه بر مبارزه با ظلم و جور با نصرت‌خواهی شیعیان کوفه مواجه بود و آن همه دعوت و اظهار اطاعت و پیروی حجت را بر امام تمام می‌کرد که اجابت کند. امام در سخنی که با کوفیان داشت، فرمود: من نزد شما نیامدم، مگر پس از آنکه نامه‌هایتان به من رسید که گفته بودید بیا که امام و پیشوایی نداریم.

۳-۲-۴- عزت

حفظ عزت از مهمترین اصول سیره نبوی و از بنیادی‌ترین امور دین است. در اسلام، اساس تربیت بر عزت است و اگر در تربیت و پرورش فرد، عنصر عزت لحاظ گردد، به حالتی دست می‌یابد که پیوسته و در هر اوضاع و احوالی راست و استوار می‌ماند. جهت‌گیری پیامبر اینگونه است که فرد مؤمن و جامعه ایمانی به عزت دست یابد. مکتب امام حسین (ع) به خصوص مکتب کرامت و عزتمندی است. امام حسین مظهر کامل کرامت انسانی و عزت ایمانی است. مکتبی که انسان را از پستی و فرومایگی به دور می‌دارد و در برابر حوادث روزگار استوار می‌سازد. امام حسین علیه السلام، مرگ با عزت را بهتر از زندگی با ذلت می‌دانست و می‌فرمود: «موت فی عز خیر من حیاة فی ذل»، و در روز عاشورا در میدان جنگ نیز چنین رجزخوانی می‌کرد: «الموت اولی من رکوب العار؛ مرگ بهتر از ننگ است.» (محدثی، ۱۳۸۵: ۸۲) امام حسین (ع) مردم را به عزتی فرا خواند که سربلندی این جهانی و سعادت آن جهانی‌شان در آن است. در برابر غیرخدا عزیز و در برابر خدا ذلیل بود و از این‌رو مرگ را بر تسلیم شدن به باطل ترجیح داد و دشمنان خود را دعوت کرد تا در برابر حق سرخم کنند و خود را نجات دهند. (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۳: ۵۲۷)

۳-۲-۵- تولی و تبری

تولی و تبری از فروع دین به شمار می‌آید و به این معناست که انسان باید خوبی‌ها و خوب‌ها را دوست بدارد و با کژی‌ها و کژمدارها در ستیز باشد. از جنبه‌های بارز در سیره امام حسین (ع)، تأکید همیشگی آن حضرت بر محبت و مودت به خاندان رسول گرامی اسلام (ص) است و از طرف دیگر از جمله علل اصلی و شاید مهمترین علت در قیام آن حضرت نفی طاغوت است.

۳-۲-۶- صبر

صبر از جمله مفاهیم اسلامی است که مانند تقوا، توکل، تقیه و... از نظر معنا و مفهوم، تحریف شده است. صبر به معنای خویش‌تنداری، ثبات‌نفس، استواری، پایداری و استقامت است و این معنا جز در کارزاری تمام عیار با دشمن داخلی و دشمن خارجی و خویش‌تنداری و پایداری در خوشی‌ها و ناخوشی‌ها به منصف ظهور نمی‌رسد. صبر امام حسین (ع) بی‌نظیر است، به طوری که ایشان در روز عاشورا، شاهد عبور فرزند عزیزش حضرت علی اکبر از مقابل دیدگان خود بود و پس از اندک زمانی به چشمان خویش، شاهد قطعه قطعه شدن بدن مبارکش بود. اما امام در برابر این مصیبت به نحو احسن مقاومت کرد، طوری که گویا پیشامدی رخ نداده است و به کارهای خود رسیدگی نمود و خود را آماده مصیبت‌های دیگر نمود و این کمال صبر و قوت

قلب امام را می‌رساند و در حالیکه تنها گشته بود و خانواده و یاران خویش را از دست داده بود، چنان به لشکریان کوفه حمله می‌برد که آن‌ها می‌گریختند. (صفایی حائری، ۱۳۷۹: ۴۷)

۳- آثار فرهنگ ایثار و شهادت

حیات پرنشاط، تحرک و بالندگی، حماسه سازی، عزت، امید و تعهد در همه حوزه‌ها در پرتو فرهنگ شهادت طلبی و ایثار به دست می‌آید و نیز در اثر فقدان فرهنگ شهادت، خمودی، بی تحرکی، ذلت و سقوط پدید می‌آید. در این مبحث برخی از آثار سودمند فرهنگ شهادت طلبی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱- امید

امید در مقابل یأس، رمز حرکت و پیروزی بوده و چون زرهی است که هر کس آن را بر تن کند، روپین تن می‌شود. اگر امید نبود، خداجویان که در طول تاریخ همیشه در اقلیت بوده‌اند می‌بایست بارها در زیر چکمه‌های مستکبران و جهان خواران نابود شوند. ولی آنان با وجود کثرت دشمنان، به خداوند و وعده‌های او دل بستند و تسلیم باطل نشدند و پرچم حق را با ایثار و شهادت استوار نگه داشتند.

۳-۲- خودباوری و برون رفت از بی‌هویتی

بی‌هویتی یعنی سرگردانی، و چون خسی در معرض طوفان‌های سهمگین بودن. انسان خودباخته به غریقی می‌ماند که برای نجات خود به هر چیزی چنگ می‌اندازد. مانند برخی از انسان‌های امروزی که به هر مکتب و فریادی رو می‌آورند. به سوی انسان محوری، حقیقت ستیزی، فرار از دین، اباحه گری و ... ولی هیچ کدام از این‌ها نمی‌تواند ناجی آن‌ها باشد، چرا که این مکاتب بی‌ریشه‌اند و به کشتی در حال غرق شدن می‌مانند. لذا در این وادی حیرت زاء، روی آوردن به فرهنگ ایثار و شهادت است که به این سرگردانی‌ها پایان می‌بخشد.

۳-۳- قیام به حق و دفاع از ارزش‌های الهی

از روزی که پیامبران الهی برای هدایت بشر مبعوث شدند، دنیاپرستان در برابر آنان صف کشیدند و جبهه حق و باطل پدید آمد. جبهه باطل برای اهداف شوم خود و ریشه‌کن ساختن حق و ارزش‌های الهی از هیچ تلاشی دریغ نوزید، اما جامعه‌ای که با فرهنگ شهادت و ایثار آراسته شده باشد، برای دفاع از حق و ارزش‌ها به صحنه می‌آید و با احیای امر به معروف و نهی از منکر به ستیز با باطل بر می‌خیزد و دین خدا را یاری می‌دهد. امام حسین (ع) برای احیای حق، یارانی که عاشق شهادت بودند

را برگزید و فرمود: آگاه باشید هر یک از شما که حاضر است در راه ما از جان خویش بگذرد و جانش را در راه لقای پروردگارش نثار کند، آماده حرکت با ما باشد. در واقع باید در برابر تهاجم همه جانبه دشمنان خدا و خلق به عناصر اصلی فرهنگ اسلامی که می‌کوشند خداواری، حق محوری و ارزش‌ها را از جامعه بزدایند و کفر و ضد ارزش‌ها را جایگزین آن نمایند، دفاع و مقاومت کرد.

۳-۴- تعهد و مسئولیت

تعهد و مسئولیت، تعهد در قبال ارزش‌های دینی و انقلابی و احساس مسئولیت در برابر وظایف و تکالیف الهی، از ارکان محوری جامعه به شمار می‌آید. فرهنگ ایثار و شهادت با دمیدن روح تعهد و مسئولیت در افراد، جامعه را از بی‌قیدی، بی‌تفاوتی و سستی و خمودی‌رهایی می‌بخشد. فرهنگ شهادت طلبی سبب احساس تعهد نسبت به حفظ انقلاب اسلامی و حکومت دینی و پاسداری از استقلال و آزادی آن می‌شود.

۴- دیدگاه مقام معظم رهبری در تقویت و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

رهبر معظم انقلاب با قلبی سرشار از عشق به جهاد و شهادت، یکی از کسانی است که بیشترین انس و قرابت را با فرهنگ جهاد و شهادت و روحیات رزمندگان اسلام دارا است. روحیه شهادت طلبی ایشان و شهادت همراهان و دوستانشان و حضور ایشان در خطوط مقدم جبهه‌های نبرد حق علیه باطل مؤید همین امر است. مقام معظم رهبری می‌فرمایند، شهادت، یکی از برجسته‌ترین و ارزشمندترین موضوعات اسلام است. شهادت، گل خوشبو و معطری است که در میان انسان‌ها جزء دست برگزیدگان و پاکان خداوند به آن نمی‌رسد و جزء مشام آن‌ها آن را بو نمی‌کند. شهادت یک هدیه الهی است و یکی از مفاهیمی است که فقط در ادیان معنا می‌دهد. هرچند در همه ملت‌ها و کشورها، اگر کسی در راه هدف‌های ملی کشته شود، به او شهید می‌گویند و همه کشورهایی که امروز نام و آوازه‌ای دارند و تاریخی پشت سر آن‌هاست، کسانی را به عنوان شهید در میان خودشان می‌شناسند و به آن‌ها افتخار می‌کنند و یاد آن‌ها را گرامی می‌دارند و این‌ها کسانی هستند که در برهه‌ای از تاریخ آن کشور و ملت، در راه هدف‌های ملی یا حفظ استقلال ملی، جنگ کردند و کشته شدند. اما در حقیقت نام و معنای شهید، در جایی صادق می‌باشد که دین موجود است. شهید، یعنی انسانی که در راه آرمان‌های معنوی کشته می‌شود و جان خود را که سرمایه اصلی هر انسانی است برای هدف و مقصدی الهی صرف می‌کند و خدای متعال هم در پاسخ به این ایثار و گذشت بزرگ حضور و یاد و فکر او را در ملتش تداوم می‌بخشد و آرمان او زنده می‌ماند. این خاصیت کشته شدن در راه خداست و کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند، زنده‌اند. حقیقت هر انسانی، خواسته و فکر و هدف اوست. کسی که برای

هدف‌های شخصی و دنیایی کشته شود، آن هدف هم با او دفن می‌شود و از بین می‌رود. اما هدفی که الهی و قائم به غیب و خواست خداست و انسان در راه آن فداکاری می‌کند، با مردن انسان، آن هدف نمی‌میرد. شهید کسی است که در راه هدف‌های والا و الهی مجاهدت می‌کند و بعد کشته می‌شود، لذا آن هدف زنده می‌شود و وجود این شخص هم همان هدف است و شخصیت و هویت واقعی او قائم به آن هدف می‌شود. (بیانات در دیدار فرزندان ممتاز شهداء، مسئولان امور فرهنگی بنیاد شهید و جمعی از دانشجویان امامی ۱۳۶۸/۰۵/۲۵) هر آنچه که مربوط به وجود نورانی شهید است، شگفتی است. انگیزه او برای حرکت به سمت جهاد در این دنیای مادی و در میان این همه انگیزه رنگارنگ جذاب که برای خدا قیام می‌کند و به سمت میدان مجاهدت حرکت می‌کند. تلاش او و در معرض خطر قرار دادن خود در میدان‌های نبرد، کارهای برجسته او در میدان‌ها، شجاعت‌ها و شهامت‌هایی که هر سطری از آن می‌تواند یک سرمشق ماندگار و نورانی باشد. رسیدن به شوق وافر و کنار رفتن پرده‌ها و حجاب‌های مادی و دیدن چهره معشوق و محبوب؛ که در حرکات شهداء، در حرف‌های شهداء و در روزهای نزدیک به شهادت، همیشه جلوه‌گر بود و نقل‌های فراوانی در این زمینه هست، این هم یکی از شگفتی‌ها بوده و بعد خون شهید است که اگر یک جوان با مرگ معمولی از دنیا رفته بود، خانواده گریبان پاره می‌کردند و صبر نمی‌کردند؛ اما خانواده شهید در مقابل خون شهید، آن چنان صبر و متانت و آرامش و استقامتی نشان می‌دادند که انسان متحیر می‌ماند و این نشان از عظمت و برکت خون شهید دارد. (بیانات در دیدار جانبازان و ایثارگران و خانواده‌های شهدای استان فارس ۱۳۸۷/۰۲/۱۳) حقیقتی که باید به آن افتخار کرد، این است که رسم شهادت طلبی و سنت ایثار و فداکاری، با نظام اسلامی زنده شد. در گذشته، ایثارگران در راه خدا کم بودند و برخی در طی عمر هفتاد ساله خود، تحمل کمترین سختی در راه خدا را هم نداشتند و حاضر نبودند در راه خدا یک اخم را تحمل کنند؛ چه برسد به اینکه جان و سرمایه وجود خود را در راه خدا بدهند. برای ملتی که به نام اسلام زندگی می‌کند، خیلی بد است که در راه تحقق این هدف عظیم، هیچ مشکلی را بر خود هموار نکند. پیداست که در این جامعه، اسلام روز به روز ذوب و کم رنگ و بی اثر خواهد شد. یکی از بزرگ ترین خدمات انقلاب و امام به ملت و اسلام، احیای انگیزه شهادت طلبی و فداکاری در راه خدا بود. امروز، نفوس طیبه بسیاری، حاضر به تلاش و تحمل زحمت و قبول دردسر و بذل جان برای خدا هستند و مظهر بزرگ آن، شهدای عزیز هستند که مظهر کامل ایثارگری و شهادت طلبی بودند. شهادت طلبی با عظمت و اهمیت است. علت این است که انسانی که جان خود را در راه خدا می‌دهد، در حقیقت در یک لحظه نیاز و در آن وقتی که دین و راه خدا به کسانی که آن را رونق دهند، احتیاج دارد، آن پاسخ و تلاش لازم را انجام داده است. کسی که در راه خدا تلاش می‌کند و از راحتی و زن و بچه و آسایش معمولی و امتیازات مادی صرف نظر می‌کند، بالاترین پاداش و مزد جهاد فی سبیل الله که شهادت است به دست می‌آورد. این نشان دهنده عظمت مجاهدت اوست. (بیانات در دیدار فرزندان ممتاز شهداء، مسئولان امور فرهنگی بنیاد شهید و جمعی از دانشجویان امامی

۱۳۶۸/۰۵/۲۵) مهمترین تأثیر شهادت‌ها در تقویت نظام اسلامی است. ابهت و اقتدار معنوی امروز نظام اسلامی و ملت مسلمان در دنیا و در چشم قدرت‌های شیطانی، ناشی از همین شهادت‌ها و فداکاری‌های شهداء است. روزی بود که به اسلام و جامعه مسلمین، اصلاً اعتنایی نمی‌کردند و کمترین محلی نمی‌گذاشتند و آنان را صاحب فکر نمی‌دانستند؛ اما امروز دریافته‌اند که اسلام و شهادت طلبی فرزندان آن، کاخ‌های اقتدار شیطانی آنان را در سراسر دنیا لرزانده است. امام بزرگواری که نام و یاد او دل قدرت‌های طاغوتی را آب می‌کرد و کاخ‌های آنان را تکان می‌داد، عظمت خود را از اسلام و ارزش‌های نهاده در آن گرفت. (بیانات در دیدار فرزندان ممتاز شهداء، مسئولان امور فرهنگی بنیاد شهید و جمعی از دانشجویان امامی، ۱۳۶۸/۰۵/۲۵)

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالبی که بیان شد مشخص می‌شود، ایثار در فرهنگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلام به عنوان اوج وارستگی مؤمن و نشانه بارز پیوستگی به خدا و مکتب تلقی شده و فرهنگ ایثار و شهادت مجموعه‌ای از اعتقادات و آموزه‌هایی است که میل به شهادت را در افراد به وجود می‌آورد و باعث شکل‌گیری روحیه شجاعت، مبارزه و جهاد در راه خدای متعال و نهایتاً کشته شدن در راه ایمان و عقیده می‌شود و با نهادینه شدن آن، نگرش‌ها و رفتار افراد به سمت رفتارهای ایثارگونه سوق پیدا خواهد کرد. ایثار و شهادت در فرهنگ اسلامی و قرآنی ارزشی بلند و بی‌بدیل دارد و این اعتبار در فرهنگ شیعه زمانی جایگاه ویژه‌ای به خود گرفت که با واقعه تاریخی عاشورا و شهادت جانگداز امام حسین (ع) پیوند یافت و از آن پس هر گونه یادکرد و بزرگداشت خاطره شهادت امام حسین (ع) نوعی یادآوری و تعظیم ارزش‌های ایثار و شهادت به شمار می‌آید. با توجه به این که دفاع مقدس نیز مبتنی بر تعالیم مکتب تشیع بوده، مسلماً مؤلفه‌ها و عناصر مختلف فرهنگ سیاسی تشیع از جمله فرهنگ ایثار و شهادت که برخاسته از عاشورای حسینی می‌باشد، از عناصر مهم، استراتژیک و تاثیرگذار مکتب تشیع بوده و به یمن و برکت همین فرهنگ بوده که حقایق اسلام تاکنون پابرجا و زنده باقی مانده است. پیام و آرمان شهداء به دلیل عظمت مرتبه‌ای که شهداء بدان دست یافته‌اند عالی‌ترین پیام‌ها و از جنس پیام انبیاء الهی است. شهداء، فرزندان و برگزیدگان نسل خود بوده‌اند و اصلی‌ترین پیام آن‌ها برای نسل امروز پیمودن طریق ایثار و شهادت است. در سایه فرهنگ شهادت طلبی و ایثار؛ حیات پرنشاط، بالندگی، حماسه‌سازی، عزت، امید و تعهد در همه حوزه‌ها به دست می‌آید و در اثر فقدان فرهنگ شهادت طلبی نیز خمودی، بی‌حرکی، ذلت و سقوط پدید می‌آید. در واقع تنها راه پیروزی بر این دشمنان، فداکاری و جان فشانی و پایداری و استقامت و تقویت فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه است. بنابراین در شرایط کنونی که با مسائلی نظیر تغییر نسل‌ها، نیاز روز افزون نسل جوان به ارزش‌های متعالی اسلامی در جهت پیمودن مسیر پیشرفت همه جانبه و تحقق تمدن عظیم اسلامی،

تهاجم فرهنگی دشمنان و تلاش‌های ایادی داخلی آنان در جهت جدایی آینده سازان کشور از ارزش‌های ولای انقلاب اسلامی مواجهیم. ترویج فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان والاترین میراث انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس وظیفه‌ای است که بر عهده همه دلسوزان نظام است.

منابع

- بهشتی، ابوالفضل (۱۳۸۲)، فلسفه و عوامل جاودانگی نهضت عاشورا، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۳)، سیره نبوی (منطق عملی)، تهران: انتشارات دریا.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۴)، آموزه‌های تربیتی عاشورا (درس‌ها و عبرت‌ها)، اصفهان: انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
- شاه نوروزی، مهدی و همکاران (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر ارتقا اثربخشی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، مجله مدیریت فرهنگی، سال یازدهم، شماره ۳۵ و ۳۶.
- صفایی حائری، عباس (۱۳۷۹)، تاریخ سیدالشهدا (ع). تهران: کتابفروشی اسلامیه.
- عبدالمحمدی، حسین (۱۳۸۳)، زمینه‌های قیام امام حسین (ع)، قم: زمزم هدایت.
- قربانی، سعید (۱۳۹۴)، آسیب‌های پیش روی فرهنگ ایثار و شهادت و راهکارهای صیانت از آن‌ها از منظر مقام معظم رهبری، مجله مهندس فرهنگی، سال دهم، شماره ۸۵.
- کاظمی، افسانه و همکاران (۱۳۹۵)، بررسی مؤلفه‌های جمعی فرهنگ ایثار و شهادت در خاطرات آزادگان دفاع مقدس به مثابه سرمایه اجتماعی، دوفصلنامه علمی پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال ششم، شماره ۱۴.
- محدثی، جواد (۱۳۸۵)، پیام‌های عاشورا، قم: زمزم هدایت.
- ملکی، سعید و حاتمی، داوود (۱۳۹۵)، راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در کشور به عنوان ابزاری برای مقابله با جنگ نرم دشمن، دوفصلنامه مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال اول، شماره اول.